

**Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ
ΠΕΡΙ ΑΙΡΕΣΕΩΝ ἢ ΕΡΜΟΤΙΜΟΣ
ΜΙΑ ΔΙΑΜΑΧΗ
ΓΙΑ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ**

I

Σημείο ἐκκίνησης στὸ κείμενό μας αὐτὸ θὰ ἀποτελέσει τὸ πρῶτο στοιχεῖο ποὺ ἀποτελεῖ καὶ δεδομένο, τὸ στοιχεῖο - δεδομένο τοῦ διαλόγου, προκειμένου στὴ συνέχεια νὰ διερευνηθεῖ ἂν πρόκειται γιὰ διαμάχη καὶ κυρίως καὶ τελικὰ ἂν πρόκειται γιὰ τὴ διαμάχη ποὺ ἀφορᾷ τὴ σχέση τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς τέχνης μὲ τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα.

Μετὰ αὐτὰ τὰ ἀπαραίτητα προκαταρκτικά, καὶ σὲ συμφωνία πάντοτε μὲ αὐτά, προχωροῦμε στὴ συνοπτικὴ παρουσίαση τοῦ διαλόγου, παρουσίαση ποὺ ὄχι μόνον παρακολουθεῖ τὸ περιεχόμενό του, ἀλλὰ κάτι ἐξίσου σημαντικό, ὅπως θὰ προσπαθήσουμε νὰ δείξουμε: παρακολουθεῖ τοὺς τρόπους παρουσίας τοῦ περιεχομένου του καὶ βέβαια τὴν ἴδια πορεία τῆς ἐκδίπλωσης τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ.

Πρόκειται λοιπὸν γιὰ τὸ διάλογο μεταξὺ δύο προσώπων: τοῦ Ἑρμότιμου καὶ τοῦ Λυκίνου· μὲ τοὺς ὅρους ποὺ προηγουμένως ἀναφέραμε, ἅς τὸν παρουσιάσουμε:

Ὁ Ἑρμότιμος ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς εὐδαιμονίας στὸ μέλλον καὶ ἀρνεῖται τὴν παροῦσα πραγματικότητα· τὸ νὰ ζεῖ μέσα σὲ αὐτὴν τὸν καθιστᾷ ἄθλιο¹. Ἔχει ἐκλέξει ὡς ὁδὸ γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς εὐδαιμονίας τοῦ αὐτῆς τὴ στωικὴ φιλοσοφία² – θὰ μπορούσε ὅμως νὰ εἶχε ἐπιλέξει, κατὰ τὸ συνομιλητὴ του, ὅποιαδήποτε ἄλλη καὶ ἡ ἐπιλογή του αὐτὴ νὰ ἀποτελοῦσε ἀντικείμενο κριτικῆς - σημείο ἀφόρμησης τοῦ διαλόγου.

Ὁ Λυκῖνος προβάλλει κιόλας τὶς πρῶτες ἐνστάσεις του: πρόκειται γιὰ τὴν καταβολὴ μεγάλου μόχθου ἐκ μέρους τοῦ Ἑρμότιμου προκειμένου αὐτὸς νὰ ἐπιτύχει τὸ στόχο του: εἶναι χλωμὸς καὶ μαραμένος, ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἀνάγνωση βιβλίων καὶ τὴν παρακολούθηση διδασκαλιῶν, εὐρίσκεται

1. Πβ. ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ, *Περὶ αἵρέσεων ἢ Ἑρμότιμος*, 740.

Γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ χρησιμοποιήθηκε ἡ ἀκόλουθη ἐκδοσὴ καὶ μετάφραση: Λουκιανοῦ, *Περὶ αἵρέσεων ἢ Ἑρμότιμος*, μτφρ. Γιάννης Ἀβραμίδης, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 1999· χρησιμοποιήθηκε ἐπίσης καὶ ἡ ἐκδοσὴ – μετάφραση Lucian, K. Kilburn (trans), *The Loeb Classical Library* (London: William Heinemann Ltd, MCMLIX), v. VI, 260-415.

2. Βλ., ἔμμεσα: ΛΟΥΚΙΑΝ., *Ἑρμ.* 746-747, καὶ σποράδην· ἄμεσα: ἐνθ' ἄν., 750, καὶ σποράδην.

σὲ συνεχῇ ἐγρήγορση, ἀκόμα καὶ στὰ ὄνειρά του ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐπίτευξη τοῦ προαναφερθέντος στόχου του³. Ἰδιαίτερη ἐμφαση δίδεται στο ζήτημα τοῦ χρόνου ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν πραγμάτωση τοῦ σκοποῦ του, ζήτημα τὸ ὁποῖο – μέσα ἀπὸ συμπληρωματικὲς πραγματεύσεις του – θὰ καταστεῖ μία προνομιούχος θεματικὴ τῆς κριτικῆς ἐναντίον τῆς στοχοθεσίας τοῦ Ἑρμότιμου· πιὸ συγκεκριμένα, ἐδῶ προκύπτει μέσα ἀπὸ τὴ συζήτηση ὅτι ὁ χρόνος ἐπίτευξης τοῦ στόχου αὐτοῦ ὑπερβαίνει τὰ ἀνθρώπινα μέτρα τοῦ χρόνου: τὸ ἓνα ἔτος, τὸ μεσοδιάστημα μεταξὺ τῆς μιᾶς Ὀλυμπιάδας καὶ τῆς ἐπομένης, γενικὰ μεταξὺ διαδοχικῶν Ὀλυμπιάδων, τρεῖς φορές τὸ χρόνο μετάβασης - γνωριμίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὰ ἔθνη ποὺ κατοικοῦσαν στὸν τότε γνωστὸ κόσμον, τελικῶς δὲ ὁμολογεῖται ὅτι θὰ χρειασθοῦν – ἐπιπρόσθετα ἀπὸ τὸ χρόνο ποὺ ἔχει ἤδη ἀναλωθεῖ πρὸς ἐπίτευξη τοῦ προαναφερθέντος στόχου – τουλάχιστον εἴκοσι ἀκόμη ἔτη⁴. Στὸ ἐμφανιζόμενο ὡς καταλυτικὸ ἐρώτημα ἂν ὁ Ἑρμότιμος θὰ ζήσει ἀκόμη τουλάχιστον εἴκοσι χρόνια γιὰ νὰ χαρεῖ τὴν ἐπίτευξη τῆς εὐδαιμονίας, ἡ ἀπάντηση εἶναι στὸ πλαίσιο μιᾶς ἄλλης λογικῆς, ἡ ὁποία ἄρδην ἀνατρέπει τὴν ὅλη μετρητικὴ, τὴν ὅλη σωρευτικὴ ἀναζήτηση περὶ χρόνου, καθὼς ρητὰ διαβεβαιώνει ὁ ἴδιος ὁ Ἑρμότιμος ὅτι τοῦ φτάνει καὶ μία μόνη στιγμή («ἀκαριαῖον») γιὰ νὰ τὸν ἱκανοποιήσει γιὰ τὴν καταβληθεῖσα ἐκ μέρους του πολύχρονη προσπάθεια⁵.

Μετὰ τὴν ἀπάντηση αὐτὴ, ἐγκαταλείποντας πρὸς τὸ παρὸν τὴ θεματικὴ τοῦ χρόνου, ὁ Λυκῖνος θὰ προβάλλει νέες ἀντιρρήσεις: πῶς γνωρίζει ὁ συνομιλητὴς του ὅτι στὴν κορυφὴ τῆς ἀνοδικῆς πορείας – τόπο ἀνεύρεσης τῆς ὑποσχόμενης εὐδαιμονίας ὑπάρχει πράγματι εὐδαιμονία, αὐτὴ ἡ εὐδαιμονία ποὺ ὁραματίζεται; Ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἑρμότιμου εἶναι ἀπλὴ καὶ οἰκεία: εἶναι θέμα ἐμπιστοσύνης, πίστης πρὸς τὸ δάσκαλό του· πιστεύει ὅτι τὰ ὑποσχνημένα, τὰ εὐαγγελιζόμενα, εἶναι ἀληθινά⁶.

Ὁ Λυκῖνος προσπαθεῖ ἀκολούθως νὰ κλονίσει αὐτὴν τὴν ἐμπιστοσύνη πρὸς τὸ δάσκαλο τοῦ συνομιλητῆ του, μέσα ἀπὸ ἀναφορὲς σὲ πράξεις τοῦ δασκάλου αὐτοῦ στὸ πλαίσιο τῆς καθημερινότητας, τῆς καθημερινῆς πραγματικότητας, ἀναφορὲς ποὺ δείχνουν ὅτι αὐτὸς δὲν εἶναι συνεπὴς πρὸς ὅσα διδάσκει· ἐπιπρόσθετα ἀποπειρᾶται νὰ κλονίσει τὴν πίστη τοῦ συνομιλητῆ του πρὸς τὸ στόχο - «τέλος» τοῦ βίου ποὺ ὁ ἴδιος ἔχει ἐνστερνισθεῖ, μέσα ἀπὸ τὴ διατύπωση τῆς ὑπόθεσης πῶς ὄχι μόνον ὁ δάσκαλος αὐτὸς ἀλλὰ καὶ κάθε ἄνθρωπος ποὺ ζεῖ μέσα στὴ ζωὴ δὲν μπορεῖ καὶ δὲν θὰ μπορούσε νὰ πραγματοποιήσει ἐκεῖνο τὸ περιεχόμενο τῆς συγκεκριμένης φιλοσοφικῆς διδασκαλίας ποὺ εἶναι ταυτόσημο μὲ τὴν κατάκτηση τῆς εὐδαιμονίας⁷.

3. Ἐνθ' ἀν., 739-742.

4. Ἐνθ' ἀν., 743-745.

5. Ἐνθ' ἀν., 745-746· τὸ παράθεμα περὶ τῆς στιγμῆς ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἐμοὶ μὲν καὶ ἀκαριαῖον ὅποσον ἱκανόν» (αὐτόθι, 746.11).

6. Ἐνθ' ἀν., 746.

7. Ἐνθ' ἀν., 746-752, καὶ κυρίως 748-752. Ἐπανερχεται στὸ θέμα αὐτὸ ὁ Λυκῖνος στὸ τέλος τοῦ διαλόγου· πβ., Ἐνθ' ἀν., 819.6-820.13, 823.14-828.9.

Μετά την πρώτη αὐτὴ εἰσαγωγικὴ συζήτηση ποὺ δίνει τὴν εὐκαιρία γιὰ μία πρώτη ἀποτύπωση τῆς θεματικῆς τοῦ χρόνου ὡς προνομιούχου κριτικῆς τῆς στοχοθεσίας τοῦ Ἑρμότιμου καὶ τὴν πρώτη δοκιμὴ κλονισμοῦ τῆς ἐμπιστοσύνης στὸ δρόμο ποὺ αὐτὸς ὁ τελευταῖος ἐπέλεξε γιὰ νὰ κατακτήσει τὴν εὐδαιμονία, ὁ Λυκῖνος εἰσέρχεται στὴν κυρίως προσπάθειά του, ὄχι ἀπλῶς τῆς κριτικῆς πρὸς τὸ συνομιλητὴ του, ἀλλὰ τῆς ἐπίτευξης νὰ τὸν ἀποτρέψει ἀπὸ τὴ συνέχιση τοῦ ἀγώνα γιὰ τὴν πραγμάτωση τοῦ στόχου του.

Ἡ κυρίως αὐτὴ προσπάθεια ἔχει ὡς σημεῖο ἐκκίνησής της ἓνα ἐρώτημα ποὺ ἀφορᾷ τὸ πῶς ὁ Ἑρμότιμος γνωρίζει ὅτι ἡ ἀποψὴ του γιὰ τὴν εὐδαιμονία εἶναι ἡ ὀρθή.

Ἡ πορεία τῆς παραπέρα συζήτησης σὲ σχέση μὲ τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἔχει σχεδιαστεῖ μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε ναι μὲν αὐτὴ νὰ ἔχει ὡς βάση της τὸν ὀρθὸ λόγο, συγχρόνως ὅμως ἔχει ἐξαρχῆς τὴν πρόθεση – καὶ ὄντως τὸ ἐπιτυγχάνει – νὰ ἐκδιπλώσει μία εἰκόνα, αὐτὴν τοῦ λαβυρίνθου⁸ (ὅπως ρητὰ τὴν ὀνομάζει *in media res* τῆς συζήτησης ὁ Λυκῖνος), μία εἰκόνα ποὺ ἀφορᾷ τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν ἀνεύρεση - ἐπίτευξη τοῦ στόχου τῆς εὐδαιμονίας.

Μετά τὶς ἀναγκαῖες αὐτὲς παρατηρήσεις, ἐπανερχόμαστε στὸ προαναφερθὲν ἐρώτημα: τὸ ἐρώτημα λοιπὸν ἔχει στὴν ὁλότητά του ὡς ἐξῆς: πῶς ὁ Ἑρμότιμος γνωρίζει ὅτι ἡ ἀποψὴ του - δρόμοι ἐπιλογῆς γιὰ τὴν εὐδαιμονία – εἶναι ἡ ὀρθή, ἐφόσον οἱ δρόμοι τῆς φιλοσοφίας εἶναι πολλοὶ καὶ διαφορετικοὶ μεταξύ τους;

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἑρμότιμου ὅτι ἐπέλεξε μὲ βάση τὴν εἰκόνα ποὺ τοῦ ἔδινε ἡ συμπεριφορὰ καὶ ἡ ἐμφάνιση τοῦ δασκάλου του δὲν γίνεται ἀποδεκτὴ

8. Ἐνθ' ἄν., 789.7.

Ἡ PENELOPE REED DOOB, στὸ ἔργο της *The Idea of the Labyrinth from Classical Antiquity through the Middle Ages* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1994), ἐξετάζει τὶς λογοτεχνικὲς - φιλολογικὲς μαρτυρίες τῆς ἀρχαιότητος σχετικὰ μὲ τὴν ἰδέα τοῦ λαβυρίνθου (πβ., στὸ Ἰδιο, 17-38): ὡστόσο, δὲν μνημονεύει τὸν Λουκιανὸ καὶ τὸ συγκεκριμένο του ἔργο οὔτε ὅταν ἀναφέρεται στοὺς – κατὰ τὴ γνώμη της – κύριους συγγραφεῖς τοὺς σχετικούς μὲ τὴ θεματικὴ αὐτὴ (Πλίνιο, Βιργίλιο, Ὀβίδιο) – ἔνθ' ἄν., 17 –, οὔτε στοὺς λοιποὺς (ἔνθ' ἄν., 17-18, σημ. 1). Στὸ κεφάλαιο «Μία ταξινόμηση τῶν μεταφορικῶν λαβυρίνθων» (ἔνθ' ἄν., 64-91), ἀναφέρεται στὸν Λουκιανὸ ὡς ὁμιλοῦντα γιὰ «ἀξεδιάλυτες καὶ λαβυρινθώδεις ἐρωτήσεις» (ἔνθ' ἄν., 86) καὶ παραπέμπει ὄχι σὲ κάποιο κείμενο τοῦ ἰδίου τοῦ συγγραφέα (ἔνθ' ἄν., 86 σημ. 1) ἀλλὰ στὸν JOHANNES MEURSIUS (*Creta, Cyprus, Rhodus*, Amsterdam, Abraham Wolfgang, 1675, 69) ὁ ὁποῖος ἀναφέρει αὐτὴ τὴ φράση καὶ τὴν ἀποδίδει στὸν Λουκιανό. Πρβλ. ἐπίσης: στὸ ἔργο τοῦ GRAHAM ANDERSON, *Lucian. Theme and Variation in the Second Sophistic*, Leiden, E. J. Brill, 1976, στὸν Index τῶν κύριων θεματικῶν τῶν ἔργων τοῦ Λουκιανοῦ (ἔνθ' ἄν., 208-211) ἀπουσιάζει ἡ θεματικὴ τοῦ λαβυρίνθου ὅπως ἐπίσης δὲν ἀναφέρεται καὶ στὸ κεφάλαιο «Φανταστικὴ περιγραφή» (ἔνθ' ἄν., 23-40): τέλος, στὸ κλασικὸ πλεόν ἔργο τοῦ J. BOMPAIRE, *Lucien Ecrivain, Imitation et Creation*, Paris, É. De Boccard, 1958, στὸ οἰκείο κεφάλαιο γιὰ τὶς θεματικὲς τὶς θεμελιωμένες στὴ φαντασία (ἔνθ' ἄν., 657-705), τὸ θέμα τοῦ λαβυρίνθου ἀπουσιάζει.

ὡς πειστήριο ὀρθότητος γιὰ τὴν ἐπιλογή, ἐφόσον – ὅπως ἤδη ἔχει κατατεθεῖ στὴ συζήτηση – ὑπάρχουν κάποια ἄλλα στοιχεῖα τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ δασκάλου τὰ ὅποια ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ διδασκαλία του· ἔτσι λοιπόν, ἡ συζήτηση, ἡ συναναστροφή, ἡ συνέπεια πράξεων καὶ λόγων στὴ διάρκεια τοῦ χρόνου εἶναι ἐπαρκῆ κριτήρια γιὰ νὰ κριθεῖ ἓνας δάσκαλος τῆς φιλοσοφίας⁹.

Ὁ Λυκῖνος ἀκολούθως προβάλλει ἓνα νέο πρότυπο ζωῆς - ἀρετῆς, ἓνα νέο πρότυπο εὐδαιμονίας, διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἐπεδίωκε νὰ ἐπιτύχει ὁ Ἑρμότιμος· ὁ τελευταῖος σπεύδει νὰ ἀποδεχθεῖ τὸ νέο πρότυπο εὐδαιμονίας καὶ παράλληλα δηλώνει πρόθυμος νὰ συμμετάσχει στὴν ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸ συνομιλητὴ του ἀναζήτηση πραγμάτωσης τοῦ προτύπου αὐτοῦ· κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ Ἑρμότιμος ἐπιβεβαιώνει τὴν κλίση του νὰ πιστεύει σὲ ἰδεώδη καὶ νὰ ἀγωνίζεται γιὰ αὐτά¹⁰.

Ὁ Λυκῖνος προτείνει αὐτὸ τὸ νέο πρότυπο εὐδαιμονίας ὄχι γιὰτὶ τὸ πιστεύει οὔτε – πόσο μᾶλλον – γιὰτὶ ἐνδιαφέρεται αὐτὸ νὰ πραγματοποιηθεῖ· ἡ πρότασή του ὡς στόχο ἔχει νὰ φέρει ἀπὸ ἀπέναντί του πολὺ κοντὰ του, πλεόν, τὸ συνομιλητὴ του, νὰ τὸν φέρει ὑπὸ τὴ σκέπη ἑνὸς κοινοῦ στόχου, ὥστε στὴ συνέχεια νὰ τοῦ προβάλλει μία σειρά ἀπὸ ἐνστάσεις οἱ ὁποῖες θὰ ἀφοροῦν τὴν τρομακτικὴ, ἀνυπερβλήτη, δυσκολία πραγμάτωσης τοῦ στόχου αὐτοῦ· οἱ ἐνστάσεις στὸ ἑξῆς δὲν θὰ ἀφοροῦν, ὅπως προηγουμένως, ἓνα στόχο μὴ ἀποδεκτὸ ἀπὸ αὐτὸν ποὺ τίς διατυπώνει, ἀλλὰ ἓνα στόχο ἀπόλυτα ἀποδεκτό, τὸν ὁποῖο μάλιστα ὁ ἴδιος ἔχει προτείνει· ἄρα, οἱ ἐνστάσεις αὐτὲς δὲν θὰ μπορούσαν εὐκολὰ νὰ ἐρμηνευτοῦν – ὅπως προηγουμένως – ὡς ἀποτέλεσμα διαφωνίας, ἀλλὰ ὡς ὀφειλόμενες στὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὴ καθεαυτὴ ἡ ἐπίτευξη ἑνὸς ἰδεώδους, ἑνὸς στόχου ποὺ ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὴν καθημερινότητα, εἶναι ἓνα ἐγχείρημα ἀνέφικτο, ἐγχείρημα τὸ ὁποῖο θὰ πρέπει ὄχι μόνο νὰ ἐγκαταλειφθεῖ στὸ παρὸν ἀλλὰ νὰ ἐγκαταλειφθεῖ μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε ὁ τρόπος αὐτὸς νὰ ἀποτελεῖ καταγγελία καὶ βέβαιη ἀποθάρρυνση ἀνάληψης ἀνάλογης προσπάθειας στὸ μέλλον.

Ἡ ἀνέλιξη τοῦ κριτικοῦ λόγου τοῦ Λυκίνου θὰ συνεχισθεῖ ἀμέσως μετὰ, ἀνέλιξη ἡ ὁποία συγχρόνως ἀποτελεῖ κυριολεκτικὰ θεαματικὴ περαιτέρω ἐκδίπλωση τῆς εἰκόνας τοῦ λαβύρινθου, ἔτσι ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνεται κάτι ἰδιαίτερα σημαντικό: ὁ τρόπος τοῦ λόγου νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς φαντασίας. Θέτει λοιπόν ὁ Λυκῖνος τὸ ἐρώτημα σχετικὰ μὲ τὸ ποιὸν ὁδηγὸ θὰ πρέπει νὰ ἐπιλέξουν προκειμένου νὰ τοὺς ὁδηγήσει στὴν ἐπίτευξη τοῦ νέου, κοινοῦ πλεόν, στόχου, ἐφόσον – ὅπως προμνημονεύθηκε – οἱ φιλοσοφικοὶ δρόμοι εἶναι πολλοὶ καὶ μεταξὺ τους πολὺ διαφορετικοί.

Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ ἐρωτῶντος δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐμπιστευθεῖ κάποιος τὴν

9. Πβ. ΛΟΥΚΙΑΝ., *Ἑρμ.* 753-760.

10. *Ἐνθ' ἀν.*, 760-764.

τύχη, γιὰ νὰ προχωρήσει στὴν ἐπιλογὴ τοῦ προσφερόμενου δρόμου, ἀλλὰ οὔτε καὶ πρόσωπα τὰ ὅποια ἀκολούθησαν ἀντίστοιχους δρόμους, γιὰτὶ μπορεῖ νὰ λάθψαν ὡς πρὸς τὴν ἐπιλογὴ καὶ νὰ ὀδηγήθηκαν σὲ ἄλλη κατεύθυνση ἀπὸ τὴν προσδοκώμενη. Τὶ θὰ πρέπει, ἐπομένως, νὰ γίνεῖ; Θὰ πρέπει νὰ ἀκούσει κάποιος τὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὴν ἐν γένει διδασκαλία ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν κατευθύνσεων, προτοῦ προχωρήσει στὴ διδασκαλία ἐπιλογῆς τοῦ προσφορότερου γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ νέου, ἀποδεκτοῦ καὶ ἀπὸ τοὺς δύο συνομιλητές, πρότυπου ἀτομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου. Μάλιστα, προκειμένου νὰ ἐπιταθεῖ ἡ δυσκολία τοῦ ὅλου ἐγχειρήματος, δὲν γίνεται δεκτὴ ἡ παρατήρηση τοῦ Ἑρμότιμου ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ γίνεῖ γνωστὴ ἡ διδασκαλία τῶν ὑπολοίπων φιλοσοφικῶν σχολῶν μέσω τῆς κριτικῆς ποὺ τοὺς ἀσκεῖ μία ἀπὸ αὐτές, ἐφόσον ἡ παρουσίαση, στὴν περίπτωση αὐτῇ, βαρύνεται ἀπὸ μεροληψία»¹¹.

Τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι πὼς εἶναι ἡ σειρὰ τοῦ Ἑρμότιμου νὰ χρησιμοποιήσει τὸν τρόπο τῆς φαντασίας γιὰ νὰ ἀντικρούσει τὴν ἄποψη τοῦ Λυκίνου ὅτι χρειάζεται ἐνδελεχὴς γνώση ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν ὁδῶν, προκειμένου νὰ προχωρήσει κάποιος στὴν ἐπιλογὴ τῆς προσφορότερης γιὰ τὴν πραγμάτωση τοῦ ἀποδεκτοῦ καὶ ἀπὸ τοὺς δύο ἰδεώδους. Ἡ χρῆση τοῦ τρόπου τῆς φαντασίας γίνεται μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάδυση δύο εἰκόνων: ἡ πρώτη λέγει πὼς ἡ βεβαιότητα ποὺ νοιώθει κάποιος ὅτι ἓνας φιλοσοφικὸς δρόμος – καὶ στὴ συγκεκριμένη περίπτωση: ὁ δρόμος τῶν Στωικῶν – ὁμιλεῖ γιὰ πράγματα ἀληθινά, γιὰ πράγματα ποὺ ὀδηγοῦν στὸ ἰδεῶδες, εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια βεβαιότητα ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχει ὁ ἴδιος ὅτι δύο καὶ δύο μονάδες προστιθέμενες ἔχουν ὡς ἄθροισμά τους τέσσερις μονάδες¹². Ὁ Λυκῖνος μὲ τὸν τρόπο τοῦ ὀρθοῦ λόγου δοκιμάζει νὰ ἀναιρέσει τὴν «ἀποδεικτικὴ», πειστικὴ δύναμη τῆς προαναφερθείσας εἰκόνας σὲ σχέση μὲ τὸ ὑπὸ συζήτηση ζήτημα, καθὼς θεωρεῖ ὅτι στὴν περίπτωση αὐτῇ παρομοιάζονται πράγματα κοινὰ ἀποδεκτὰ μὲ πράγματα ἀμφισβητούμενα καὶ μὲ ὑπάρχουσες διαφορετικὲς ὡς πρὸς τὸ καθένα ἐκδοχές¹³. Ὁ Ἑρμότιμος θὰ χρησιμοποιήσει καὶ πάλι τὸν τρόπο τῆς φαντασίας γιὰ νὰ ἀποκρούσει τὴν προηγηθεῖσα δοκιμὴ ἀναίρεσης τῆς προσπάθειάς του καὶ θὰ καταφύγει σὲ μία ἄλλη, δεύτερη, εἰκόνα, τὴν εἰκόνα τῆς ἀπωλεσθείσας ἱερῆς φιάλης· ὅπως ὅταν εὑρεθεῖ ἡ χαμένη ἱερὴ φιάλη, δὲν χρειάζεται περισσότερη ἀναζήτησις, ἔτσι καὶ ὅταν εὑρεθεῖ ἡ ἀλήθεια στοὺς Στωικούς, δὲν χρειάζεται περαιτέρω διερεύνησις, ἐφόσον ἔχει ἀνευρεθεῖ τὸ ζητούμενο¹⁴.

Ὁ Λυκῖνος, καὶ αὐτὸς μὲ τὸν τρόπο τῆς φαντασίας αὐτὴ τῇ φορᾷ, χρησι-

11. Ἑνθ' ἀν., 764-776.

12. Ἑνθ' ἀν., 777.

13. Ἑνθ' ἀν., 777.21-780.4.

14. Ἑνθ' ἀν., 780.5-780.23.

μοποιώντας μάλιστα – θεμελιωδώς – την ίδια εικόνα, αναπροσαρμόζει / φιλοτεχνεί εκ νέου – με κάθε προσοχή στις λεπτομέρειες – το περιεχόμενό της¹⁵, με τη βοήθεια της ανέλιξης της περιγραφής μιᾶς ακόμη εικόνας, αὐτῆς πού παρουσιάζει τὸν τρόπο κλήρωσης τῶν ἀθλητῶν ἀπὸ τοὺς Ἑλλανοδίκες¹⁶, εἰκόνας πού παρεμβάλλεται κατὰ τὴν ἐξέλιξη περιγραφῆς τῆς εἰκόνας τῆς φιάλης. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἴδια εἰκόνα νὰ ὑπηρετεῖ πλέον τὴ δική του ἀντίληψη: τὸ ἀπωλεσθὲν ἱερὸ ἀντικείμενο εἶναι ἀνεπίγραφο, δὲν ἔχει τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ ἀναγεγραμμένο ἐπ’ αὐτοῦ, ἄρα ὅπως θὰ πρέπει ὅλα τὰ ἀντικείμενα νὰ ἐξετασθοῦν γιὰ νὰ εὑρεθεῖ ποιὸ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὸ ἱερὸ ἀντικείμενο, ἔτσι θὰ πρέπει ὅλοι οἱ ὑπάρχοντες φιλοσοφικοὶ δρόμοι νὰ ἐξετασθοῦν γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ ποίος ὁδηγεῖ στὴν ἀλήθεια καὶ στὴν πραγμάτωση τοῦ ἐπιδιωκώμενου ἰδεώδους. Συνεχίζοντας ὁ Λυκῖνος ὑποστηρίζει ὅτι ἀξιόπιστος ὁδηγὸς καὶ σύμβουλος, ὅσον ἀφορᾷ τὸν καταλληλότερο δρόμο πού θὰ πρέπει νὰ ἀκολουθηθεῖ, εἶναι ὁποῖος γνωρίζει τὶς ἀπόψεις ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν· ἐπειδὴ ὅμως, ὅπως ὁ Ἑρμότιμος ἐκτιμᾷ, εἶναι δύσκολο νὰ εὑρεθεῖ ἓνας τέτοιος ἄνθρωπος, ὁ Λυκῖνος προτείνει ὁ ἴδιος τους ὁ ἑαυτός, δηλαδὴ ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς δύο χωριστά, νὰ ἀναλάβει τὴν προσπάθεια νὰ γνωρίσει τὴν καθεμία ἀπὸ τὶς φιλοσοφικὲς κατευθύνσεις. Ὁ Ἑρμότιμος ἀρχίζει πλέον νὰ αἰσθάνεται δέος ἀπὸ τὴν ὅλη πορεία τῶν πραγμάτων ὅπως αὐτὰ ἀναδείχθηκαν μέσα ἀπὸ τὴν ὥς ἐκεῖνο τὸ σημεῖο συζήτησης καὶ κυρίως ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς πού εἶχε ὡς ἀφετηρία τοῦ τὴν προαναφερθεῖσα δοκιμὴ ἐκδίπλωσης – μέσω τοῦ ὀρθοῦ λόγου – μιᾶς εἰκόνας ἢ ὁποῖα, *in media res*, θὰ ὀνομασθεῖ λαβύρινθος· ἀσφαλὲς ἐνδειξὴ αὐτοῦ τοῦ δέους εἶναι ἡ ἀνησυχία τοῦ ἰδίου μήπως κάποιος, κατὰ τὴ διερεύνηση αὐτῆς, παραμείνει στὸν πρῶτο ἀπὸ τοὺς φιλοσοφικοὺς δρόμους πού θὰ ἐπιχειρήσει νὰ γνωρίσει (ὅπως, ἄλλωστε, συνέβη μὲ τὸν ἑαυτό του)¹⁷.

Ἡ διαπιστωμένη αὐτῇ παρουσία τοῦ δέους στὸν Ἑρμότιμο ἐπιτρέπει στὸν συνομιλητὴ του νὰ ἐκφέρει τὴν ἀπάντηση μὲ τὸν τρόπο τοῦ ὀρθοῦ λόγου, συνυφασμένου ὅμως μὲ τὸν τρόπο τῆς φαντασίας· ἡ ἀπάντηση ἐκφέρεται στὸ πλαίσιο τῆς ἐκδιπλούμενης εἰκόνας, πού – ἀκριβῶς ἐξαιτίας τῆς παρουσίας τοῦ δέους στὸ συνομιλητὴ – εἶναι πλέον ἢ κατάλληλη στιγμή, στὸ μέσον τῆς συζήτησης, νὰ κατονομασθεῖ: ὑπάρχει ὄντως ὁ φόβος νὰ κολλήσουν, νὰ χαθοῦν, ἐφόσον ἡ ὅλη τους προσπάθεια εἶναι ἀνάλογη μὲ αὐτὴν τοῦ Θησέα· ὥστόσο, αὐτὸν ἀρμόζει νὰ μιμηθοῦν, αὐτὸν πού γιὰ νὰ βρεῖ τὸ δρόμο του μέσα στὸ λαβύρινθο, χρησιμοποίησε τὸ μίτο τῆς Ἀριάδνης¹⁸. Σὲ σχέση μὲ τὸ ἐρώτημα τοῦ Ἑρμότιμου ποίος, στὴν περίπτωσή τους,

15. *Ἐνθ’* ἀν., 780.24 - 782.6, 786.14 - 787.1.

16. *Ἐνθ’* ἀν., 782.6 - 786.14.

17. *Ἐνθ’* ἀν., 787.1 - 788.14.

18. *Ἐνθ’* ἀν., 788.15 - 789.2.

θα εἶναι ὁ μίτος τῆς Ἀριάδνης¹⁹, ἡ ἀπάντηση τοῦ Λυκίνου εἶναι ἐπιγραμματική: τὸ «νῆφε καὶ μέμνησο ἀπιστεῖν»²⁰.

Στὴ συνέχεια, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ ρητὴ πλέον ἀναφορὰ στὴν εἰκόνα τοῦ λαβύρινθου²¹, τὴν ὁποία αὐτοτελῶς καὶ ἐνδελεχέστερα θὰ ἐξετάσουμε στὴ συνέχεια, ἔπεται – ἀμέσως μετὰ – μία ἀκόμα ἔκφανση τοῦ τρόπου τῆς φαντασίας, ἐναρμονισμένη μὲ τὴν ὑπὸ ἐκτύλιξη ἔκφανση: προβάλλεται ἡ εἰκόνα τοῦ δικαστῆ· πρέπει νὰ ἐνεργοῦν ὡς δικαστές: δὲν θὰ πρέπει νὰ εἶναι εὐκολόπιστοι σὲ ὅλα ὅσα ἀπὸ τὸν πρῶτο ἐξεταζόμενο μάρτυρα ἀκοῦνε, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ δίνουν τὴν εὐκαιρία νὰ μιλήσουν καὶ οἱ ἐπόμενοι²². Ἄν ἐνεργοῦν μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, τότε ἴσως νὰ ἐξέλθουν, ὅχι πλέον ἀπὸ τὸ λαβύρινθο, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὸ πού στο ἐξῆς ἀποτελεῖ τὸν πολλαπλασιασμό του: ἀπὸ τοὺς λαβυρίνθους²³. Ἀκολουθῶς ὁ Λυκῖνος μεριμνᾷ γιὰ τὴ συνέχιση τῆς ἀποτύπωσης τῆς εἰκόνας τοῦ λαβυρίνθου: λέγει ὁ ἴδιος ὅτι ἐφόσον ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ ἡλικιωμένα μέλη φιλοσοφικῶν σχολῶν τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν ἐμπεδώσει πλήρως τὴ διδασκαλία τῆς σχολῆς στὴν ὁποία τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ ἀνήκει, θὰ πρέπει νὰ ἀποδεχθοῦν ὅτι χρειάζονται τουλάχιστον εἴκοσι χρόνια μαθητείας σὲ μία σχολή· μὲ δεδομένο ὅτι οἱ σχολές εἶναι δέκα, χρειάζεται ὁ καθένας διακόσια χρόνια μαθητείας, ἢ – μὲ μία ἔκπτωση ἔστω – ἑκατὸν πενήντα τουλάχιστον· ὅμως τὰ ἑκατὸν πενήντα χρόνια ὑπερβαίνουν τὴ διάρκεια τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἐπομένως τίθεται ἀναπόφευκτα τὸ ἐρώτημα: μήπως εἶναι ἀνέφικτος ὁ στόχος τῆς ἐπιλογῆς τῆς καλύτερης φιλοσοφικῆς ὁδοῦ γιὰ τὴν πραγμάτωση τοῦ ἐπιδιωκόμενου ἰδεώδους, καθὼς μία τέτοια διαδικασία ὑπερβαίνει τὸ ὄριο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς²⁴; Καὶ μήπως κάτι τέτοιο συνεπάγεται ὅτι θὰ ἰσχύσει αὐτὸ πού ρητὰ ἐλέχθη σὲ ἄλλο σημείο²⁵, ὅτι ἐφόσον δὲν εἶναι βέβαιο ποῖα εἶναι ἡ ἀληθινὴ ἀποψη στὴ φιλοσοφία, θὰ πρέπει νὰ μὴν ἐπιλεγεῖ καμία;

Ἡ ἐκτύλιξη τῆς ζοφερῆς εἰκόνας διακόπτεται, καθὼς ὁ Ἑρμότιμος καταγγέλλει τὸν Λυκῖνο ὅτι μισεῖ τὴ φιλοσοφία καὶ ὅτι προτιμᾷ τὴν κοινὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ τὴν ὑπάρχουσα, τὴν ὑφισταμένη πραγματικότητα. Ὁ Λυκῖνος ἀνταπαντᾷ ὅτι ἀπλῶς δὲν θέλει ὁ Ἑρμότιμος νὰ ἐξαπατᾶται ἀπὸ ἀλλόκοτες καὶ ἀνέφικτες ἐλπίδες καὶ ὅτι ἀσφαλῶς θὰ πρέπει νὰ φιλοσοφοῦν, ἀλλὰ ὑπάρχουν πολλοὶ δρόμοι γιὰ νὰ τὸ κάνουν καὶ ὁ χρόνος ἐξέτασής τους ὑπερβαίνει τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου²⁶. Συνεπῶς, αὐτὸ

19. Ἐνθ' ἀν., 789.3.

20. Ἐνθ' ἀν., 789.4-5.

21. Ἐνθ' ἀν., 789.7 - 789.12.

22. Ἐνθ' ἀν., 789.5-7· γιὰ ἐπανάληψή της, μὲ νέο περιεχόμενο, Ἐνθ' ἀν., 805.14-806.3.

23. Πβ. σημ. 21.

24. Πβ. ΛΟΥΚΙΑΝ. Ἑρμ. 789.10 - 791.13.

25. Ἐνθ' ἀν., 776.12 - 14.

26. Ἐνθ' ἀν., 791.14 - 793.10.

πού τελικά προκύπτει ότι λέγει στο συνομιλητή του είναι ότι είναι αδύνατο να φιλοσοφήσουν, με την έννοια της επιλογής μιᾶς φιλοσοφικῆς κατεύθυνσης, ενός ιδεώδους, ενός προτύπου ζωῆς· μπορούν είτε να περιδιαβοῦν ὀρισμένους φιλοσοφικούς δρόμους – ὄχι ὅλους, λόγω βιολογικῶν ὁρίων –, ἔχοντας τὴ στάση τοῦ «νῆφε καὶ μέμνησο ἀπιστεῖν», είτε – ὅπως θὰ πληροφορηθοῦμε κατὰ τρόπο ἀπερίφραστο στὴ συνέχεια²⁷ – νὰ μείνουν ἐξ ἀρχῆς στὸ πλαίσιο ἀποδοχῆς τῆς καθημερινότητας, ἐφόσον θὰ ἔχουν ἐπίγνωση ὅτι εἶναι αδύνατο – γιὰ τὸν προαναφερθέντα λόγο – νὰ καλύψουν τὰ κριτήρια ἐπιλογῆς.

Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ θέμα τοῦ χρόνου, τὸ ὁποῖο εἴτε ἔμμεσα ἀλλὰ σαφῶς εἴτε ἄμεσα τίθεται ὡς σχεδὸν καταλυτικὸ ἐπιχείρημα περὶ τοῦ ἀνεφίκτου τῆς ὀρθῆς ἐπιλογῆς καὶ πραγμάτωσης ἑνὸς ιδεώδους, θὰ προσπαθήσει νὰ ἀντιμετωπίσει ὁ Ἑρμότιμος, ἀναγνωρίζοντας γιὰ ἄλλη μία φορὰ τὴ σημασία του· στὴν προσπάθειά του αὐτή, θὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν τρόπο τῆς φαντασίας καὶ συγκεκριμένα δύο εἰκόνες. Κατὰ τὸν Ἑρμότιμο εἶναι γελοῖο νὰ ἀφιερωθοῦν τόσα χρόνια γνωριμίας μὲ κάθε φιλοσοφικὴ κατεύθυνση· μποροῦμε πολὺ εὐκόλα νὰ σχηματίσουμε γνώμη γιὰ τὸ ὅλο ἀπὸ τὸ μέρος, ὅπως ἔπραξε ὁ Φειδίας, ὁ ὁποῖος βλέποντας μονάχα τὸ νύχι τοῦ λιονταριοῦ, ὑπολόγισε πόσο μεγάλο θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ ὁλόκληρο τὸ λιοντάρι, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ νύχι²⁸. Ὁ Λυκῖνος θεωρεῖ ὅτι δὲν ἰσχύει ἡ σύγκριση αὐτή, γιατί ναι μὲν μπορεῖ νὰ γνωρίσῃ κάποιος κεφαλαιώδους σημασίας θέσεις ἑνὸς φιλοσοφικοῦ δρόμου σὲ πολὺ μικρὸ χρονικὸ διάστημα, ὄχι ὁμως καὶ νὰ αποφασίσῃ, νὰ κρίνῃ, ἂν αὐτὲς εἶναι ἀληθινές²⁹. Ὁ Ἑρμότιμος ἀπαντᾷ χρησιμοποιώντας τὴ δεύτερη εἰκόνα, αὐτὴν τοῦ κρασιοῦ· ὅπως γιὰ νὰ διαπιστώσῃ κάποιος τὴν ποιότητα τοῦ κρασιοῦ, ἀρκεῖ νὰ δοκιμάσῃ μόνο λίγο ἀπὸ αὐτό, ἔτσι καὶ γιὰ νὰ γνωρίσῃ τὴν ποιότητα μιᾶς φιλοσοφικῆς κατεύθυνσης, ἀρκεῖ καὶ μία μικρὴ γεύση ἀπὸ τίς ἀπόψεις τῆς³⁰. Ὁ Λυκῖνος θὰ κάνει μία διττὴ προσπάθεια νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴ νέα πρόκληση: κατ' ἀρχὴν θὰ δοκιμάσῃ νὰ ἀναιρέσῃ – καὶ πάλι μὲ τὸν τρόπο τοῦ ὀρθοῦ λόγου – τὴν ἰσχὺ τῆς ἀναλογίας-σύγκρισης αὐτῆς: ὅλο τὸ κρασί ἑνὸς κρασοπώλη εἶναι τὸ ἴδιο, ἡ φιλοσοφία ὁμως ἑνὸς φιλοσόφου περιλαμβάνει διαφορετικὰ πράγματα, καὶ τὰ καλύτερα ἀνακαλύπτονται νὰ ὑπάρχουν στὸ τέλος τῆς· στὴ συνέχεια, θὰ δοκιμάσῃ νὰ ἀναιρέσῃ τὴν ἰσχὺ τῆς ἀναλογίας-σύγκρισης αὐτῆς μὲ τὸν τρόπο τῆς φαντασίας, καὶ μάλιστα μὲ τὴ χρῆση δύο εἰκόνων: σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη, ἡ φιλοσοφία ὁμοιάζει μὲ πιθάρι πού περιέχει διαφορετικῶν εἰδῶν σπόρους καὶ πού ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ ἑνὸς

27. Ἑνθ' ἀν., 822.7 - 823.9.

28. Ἑνθ' ἀν., 794.10 - 795.9.

29. Ἑνθ' ἀν., 795.10-798.6.

30. Ἑνθ' ἀν., 798.8-799.4.

εἶδους δὲν προκύπτει γνώση γιὰ τὴν ποιότητα κάποιου ἄλλου³². σύμφωνα μὲ τὴ δεύτερη, ἡ φιλοσοφία ὁμοιάζει μὲ θανατηφόρο δηλητήριο: τὸ λίγο δὲν σὲ σκοτώνει, τὸ πολὺ σὲ πεθαίνει³³.

Ἀμέσως μετὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν εἰκόνα θανάτου σχετικὰ μὲ τὴ φιλοσοφία, ἡ συζήτηση ἐκ νέου διακόπτεται καὶ ὁ Ἑρμότιμος καταγγέλλει τὸν Λυκῖνο ὅτι ἔχει βίαιο λόγο, ὁ ὁποῖος τὸν καταπιέζει καὶ δὲν τὸν ἀφήνει νὰ ἐπιλέξει ἓνα φιλοσοφικὸ δρόμο ἂν δὲν ἔχει δοκιμάσει προηγουμένως ὅλους τοὺς ὑπάρχοντες. Ὁ Λυκῖνος ἀπαντᾷ ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ἀθῶος, καὶ ὅτι ὁ ὀρθὸς λόγος θὰ τοῦ ἔλεγε βιαιότερα πράγματα³⁴. αὐτὴ ἡ τελευταία παρατήρηση ἀποτελεῖ τέχνασμα, συνιστᾷ ἀφόρμηση γιὰ νὰ συνεχισθεῖ καὶ πάλι, μὲ τὸν τρόπο τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἡ ἐκτύλιξη – ἐκ μέρους τοῦ ἰδίου – τῆς κυρίαρχης εἰκόνας, αὐτῆς τοῦ λαβυρίνθου, προνομιούχου ἔκφρασης τοῦ τρόπου τῆς φαντασίας ποὺ ἀποτελεῖ τὴ βάση, τὴν πηγὴ ἀνάδυσης αὐτῆς τῆς εἰκόνας.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ αὐτὸ ποὺ ἀποτελεῖ περαιτέρω ἀνέλιξη τῆς εἰκόνας τοῦ λαβυρίνθου, ὁ ὀρθὸς λόγος ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν ἀναζητῆ ὄχι μόνο λεπτομερειακὴ γνώση τοῦ κάθε φιλοσοφικοῦ δρόμου, ἀλλὰ καὶ κριτικὴ ἱκανότητα καὶ σκέψη ἀμερόληπτη, ποὺ ἡ ἐκ νέου ἀνάδυση τῆς εἰκόνας τοῦ δικαστῆ καθιστᾷ σαφέστερη: σκέψη λοιπὸν ἀμερόληπτη ὅπως αὐτὴ τοῦ δικαστῆ³⁵. Εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Ἑρμότιμος ὁ ὁποῖος, γιὰ πρώτη φορά, ἀμέσως στὴ συνέχεια θὰ ἐπαναφέρει στὸ προσκήνιο τὸ θέμα τοῦ χρόνου: ἡ ἐπιλογὴ τῆς προσφορότερης φιλοσοφικῆς ὁδοῦ, ἂν θὰ πρέπει νὰ καλυφθοῦν αὐτὲς οἱ περαιτέρω προϋποθέσεις, θὰ γίνεῖ ἀσφαλῶς μετὰ θάνατον, δηλαδή ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ³⁶. Σὲ ἀπάντηση ὁ Λυκῖνος συνεχίζει τὴν ἐκτύλιξη τῆς εἰκόνας τοῦ λαβυρίνθου, χρησιμοποιώντας δύο ἐναρμονισμένες μὲ αὐτὴν εἰκόνες, χρησιμοποιώντας δηλαδή τὸν τρόπο τῆς φαντασίας γιὰ νὰ συμπληρώσει τὴν κυρίαρχη ἔκφανση τοῦ τρόπου τῆς φαντασίας. Πάντοτε, κατὰ τὸν Λυκῖνο, οὔτε οἱ προαναφερθεῖσες περαιτέρω προϋποθέσεις δὲν ἐπαρκοῦν: ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς ψαράδες οἱ ὁποῖοι τραβοῦν τὰ δίχτυα καὶ μπορεῖ τελικὰ ἀντὶ γιὰ ψάρια νὰ ἔχουν πιάσει μία μεγάλη πέτρα, καὶ ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν κρυμμένο ἀριθμὸ κουκιῶν μέσα στὴν παλάμη καὶ τὶς εἰκασίες τῶν ἄλλων γιὰ τὸ ποιὸς εἶναι ὁ ἀριθμὸς αὐτός – ὁ ὁποῖος ἀποκαλύπτεται στὸ τέλος –, ἔτσι καὶ αὐτοὶ μποροῦν μόνο μετὰ τὴν προσεκτικὴ ἐξέταση, στὸ τέλος, νὰ δοῦν ποιὸς φιλοσοφικὸς δρόμος εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ ποιὸς ὄχι³⁷.

Μετὰ τὴν ἐκτύλιξη καὶ αὐτῶν τῶν δύο ἐνισχυτικῶν τῆς κυρίαρχης εἰκό-

31. Ἑνθ' ἀν., 799.5-801.7.

32. Ἑνθ' ἀν., 801.7-803.8.

33. Ἑνθ' ἀν., 803.9-804.3.

34. Ἑνθ' ἀν., 804.12 - 805.6· γιὰ τὴν ἔμφαση στὴ βία τοῦ λόγου, πβ., «βίαιος» (804.20), «βίαιον» (805.2), «βίας» (805.4), «βιαιότερα» (805.5).

35. Ἑνθ' ἀν., 805.13 - 806.4 – σχετικὰ μὲ τὴν εἰκόνα, ἔνθ' ἀν., 805.14 - 806.3.

36. Ἑνθ' ἀν., 806.5 - 806.9.

37. Ἑνθ' ἀν., 806.10 - 808.8.

νας εικόνων, ή απογοήτευση του Έρμότιμου είναι πλήρης: δέν πρόκειται νά άνεύρουν τήν αλήθεια ποτέ, ή δέ ένασχόληση μέ τή φιλοσοφία καθίσταται άνέφικτη καί αδύνατη, έφόσον είμαστε άνθρωποι³⁸. αυτό τò τελευταίο σημαίνει πώς ό χρόνος τής ζωής δέν έπαρκει για τήν ένασχόληση μέ τή φιλοσοφία όπως τήν απαιτούν οί προδιαγραφές του Λυκίνου· εκείνο που απομένει, τò μόνο που απομένει, είναι ή κοινή ζωή, ή ζωή μακριά από τή φιλοσοφία.

Για νά ενισχυθεί σέ μέγεθος καί νά σταθεροποιηθεί ακολούθως ή απογοήτευση του Έρμότιμου ό Λυκίνος θα συνεχίσει τήν προσπάθεια όλοκλήρωσης τής εικόνας του λαβύρινθου, χρησιμοποιώντας τόσο τόν τρόπο του όρθου λόγου όσο καί τόν τρόπο τής φαντασίας. Αύτὰ που συνεισφέρει στη όλοκλήρωση τής εικόνας του λαβύρινθου – καί άρα τής απογοήτευσης του Έρμότιμου – ό τρόπος του όρθου λόγου είναι τὰ ακόλουθα: (i) Για νά γνωρίσει κάποιος μία φιλοσοφική όδό, θα πρέπει νά έρθει σέ έπαφή μέ όλους τούς εκπροσώπους της. (ii) Χρειάζεται κάποιος δάσκαλος για τήν απόκτηση τής κριτικής ικανότητας τής σκέψης· όμως, αν κάποιος ισχυρισθεί ότι είναι ικανός νά έπωμισθεί αυτόν τò ρόλο, ότι κατέχει τήν αλήθεια τής απόδειξης, τότε θα περιπέσουμε σέ φαύλο κύκλο, διότι θα πρέπει κάποιος άλλος νά κρίνει αν είναι ικανός αυτός ό πρώτος, καί ό δεύτερος θα πρέπει νά κριθεί από κάποιον τρίτο ως πρòς τò αν είναι ικανός νά κρίνει, κ.ο.κ.³⁹. Αυτό που συνεισφέρει ό τρόπος τής φαντασίας στην ενίσχυση καί τελική σταθεροποίηση τής απογοήτευσης του Έρμότιμου είναι οί έντυπώσεις από τήν ανάδυση μιās σειρās εικόνων: άς τις καταγράψουμε: ή μη απόκτηση τής τόσο δύσκολης – μάλλον αδύνατης – νά αποκτηθεί κριτικής ικανότητας, καθιστά τόν άνθρωπο πρόβατο στη διάθεση του βοσκοῦ, νερό χυμένο στο τραπέζι που κυλά σέ όποια κατεύθυνση οί άλλοι όρίσουν, κι άκόμη, τόν καθιστά καλαμιά έκτεθειμένη στο φύσημα του άνέμου⁴⁰. Όσο για τήν ίδια τήν απογοήτευση; Αύτὴ είναι απόλυτα φυσική, ανθρώπινη, αυτονόητη, ρεαλιστική, καθόσον τò νά στοχεύει κάποιος νά ζήσει μία ζωή πέραν από αυτήν που συμφωνεί μέ τις υπάρχουσες άξίες καί αντιλήψεις, είναι σαν νά θέλει κάποιος νά αποκτήσει φτερά καί νά πετάξει από τήν Ελλάδα ως τήν Ινδία, ή νά κάνει ένα μακροβούτι καί νά κρατήσει τις δυνάμεις καί τήν αναπνοή του, ώστε νά βουτήξει στη Σικελία καί νά φτάσει μέ τή βουτιά του αυτή ως τήν Κύπρο⁴¹.

II

Ή κατά τò δυνατόν περιεκτική παρακολούθηση τής ανέλιξης του διαλό-

38. Ένθ' άν., 808.9 - 808.13.

39. Ένθ' άν., 809.9 - 813.2.

40. Ένθ' άν., 810.13 - 811.2.

41. Ένθ' άν., 813.6 - 813.15.

γού αὐτοῦ, δοκίμασε νὰ καταγράψει μία σειρά ἀπὸ στοιχεῖα ποὺ μία τελείως συνοπτικὴ ἀναφορὰ στὸ περιεχόμενό του – ἡ ὁποία θὰ ἀγνοοῦσε τοὺς τρόπους ἀνέλιξης τοῦ περιεχόμενου – θὰ εἶχε παραλείψει, μὲ κίνδυνο νὰ ὀδηγήσει σὲ συμπεράσματα τὰ ὁποῖα δὲν θὰ εἶχαν λάβει ὑπόψη τοὺς πράγματα σημαντικὰ γιὰ μία ἐρμηνεία, γιὰ μία ἀπάντηση, στὸ ἐρώτημα τὸ σχετικὸ μὲ τὸ ποιὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενο αὐτοῦ τοῦ διαλόγου.

Θὰ πρέπει νὰ προσέξουμε: εἶναι ἄραγε ἓνας διάλογος μεταξὺ ἀφενὸς τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ ἀφετέρου τῶν ὀνείρων⁴², τῶν ἀλλόκοτων σκέψεων, τῶν ἀνέφικτων ἐπιθυμιῶν⁴³ καὶ ἐν γένει τῶν πλασμάτων τῆς φαντασίας⁴⁴; Αὐτὸ ὁ Λυκῖνος – καὶ μέσω αὐτοῦ ὁ Λουκιανὸς – προσπαθεῖ νὰ μᾶς πείσει ὅτι εἶναι τὸ κεφαλαιῶδες ζήτημα τοῦ διαλόγου· ἂν μάλιστα προσθέταμε ὅτι ὁ διάλογος αὐτὸς εἶναι μία φιλοσοφικὴ, σκεπτικιστικῆς ἐμπνευσης, θεραπεία ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὴν ἀγωνία, τὶς θυσίες καὶ τὴν ἀπογοήτευση τοῦ ἀνθρώπου τοῦ προσβεβλημένου ἀπὸ τὴν ἀσθένεια τοῦ δογματισμοῦ, τοῦ πρόθυμου νὰ θυσιάσει τὴν καθημερινότητα καὶ ἓνα ἄγνωστο σὲ διάρκεια χρονικὸ διάστημα τῆς ζωῆς του γιὰ ιδέες καὶ ἀντιλήψεις ποὺ εἶναι σχεδὸν ἀνέφικτο νὰ πραγματοποιηθοῦν, τότε φαίνεται ὅτι μαζὶ μὲ τὸ σύνολο τῆς βιβλιογραφίας θὰ εἶχαμε ὁλοκληρώσει τὸ συμπέρασμά μας γιὰ τὸ ποιὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενο τοῦ διαλόγου αὐτοῦ⁴⁵.

42. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀποψη τοῦ Λυκίνου ὅτι οἱ ἀπόψεις τοῦ Ἑρμότιμου εἶναι ὄνειρο-ὄνειρα, ἔνθ' ἄν., 813.16, 814.15, 814.16, 815.1.

43. Πβ. χαρακτηριστικά: «ἀλλόκοτα καὶ ἀνέλπιστα ἐλπίζοντα» (792.21-22), «θαυμαστά» (813.19), «ἐννοίας ὑπερφυεῖς ἐννοοῦντα καὶ τινὰς ἐλπίδας ἀνεφίκτους ἐλπίζοντα» (814.14-15), «οὔτε γενόμενα πώποτε οὔτε γενέσθαι δυνάμενα» (815.2-3), «ξένα καὶ ἀλλόκοτα εἶναι» (815.5).

44. Ὅπως εἶναι οἱ Ἴπποκένταυροι, οἱ Χίμαιρες καὶ οἱ Γοργόνες, ἔνθ' ἄν., 814.20-815.1.

45. Μία ἐμπεριστατωμένη, πέρα ἀπὸ γενικότερες, ἐπαναλαμβανόμενα κλισεὶ καὶ σχετικὰ ἐπιπόλαιες κρίσεις, παρουσίαση τῆς στάσης τοῦ Λουκιανοῦ ἐναντι τῆς φιλοσοφίας ἐλλείπει. Αὐτὴ ἡ διαπίστωση δὲν εἶναι ἀσχετὴ μὲ μία ἄλλη: ὅτι ἐλλεῖπει ἐπίσης μία προσεκτικὴ ἀνάγνωση τοῦ Ἑρμότιμου ἢ περὶ αἵρέσεων, διαλόγου ποὺ κατ' ἐξοχὴν ἀσχολεῖται μὲ τὴν φιλοσοφία, μὲ τὴν παρουσίαση τῶν πλέον ἀντιπροσωπευτικῶν ἀπόψεων τοῦ Λουκιανοῦ γιὰ τὴν φιλοσοφία· μία τέτοια ἀνάγνωση ἐπιχειροῦμε στὴν παρούσα περίπτωσι, δοκιμάζοντας νὰ διακριβώσουμε τὴν στάση του ἐναντι τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ συγχρόνως τὴν στάση του ἐναντι τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος. Ἀσφαλῶς, γιὰ νὰ εἶναι ὁλοκληρωμένη ἡ εἰκόνα τῆς στάσης του ἐναντι τῆς φιλοσοφίας τουλάχιστον, χρειάζεται, μὲ βάση τὴν προσεκτικὴ ἀνάγνωση τοῦ Ἑρμότιμου, ἡ μελέτη τῆς συχνῆς ἐπίθεσης τοῦ Λουκιανοῦ ἐναντίον τῆς φιλοσοφίας (γιὰ παράδειγμα, πβ. τὰ ἔργα του: *Βίων πράσις*, *Ἀλιεύς*, *Εὐνοῦχος*, *Φιλοψευδής*, *Συμπόσιον*, *Δραπέται*, *Τίμων*, *Νεκρικοὶ διάλογοι*, *Νεκρομαντεία*, *Ἰκαρομένιππος*, *Ζεὺς τραγῳδός*, *Δίς κατηγορούμενος*, *Περὶ παρασίτου*) καὶ ὁ ἔπαινός της στὴν περίπτωσι τοῦ Νιγρίνου καὶ τοῦ Δημόνακτα στοὺς ὁμώνυμους διαλόγους.

Γιὰ τὴν στάση του στὸν διάλογο Ἑρμότιμος ἢ περὶ αἵρέσεων, ἀλλὰ καὶ γενικότερα γιὰ τὴν στάση του ἐναντι τῆς φιλοσοφίας, πβ. FRANCIS G. ALLINSON, *Lucian, Satirist and Artist*, New York, Cooper Square Publishers Inc., 1963, σσ. 47-64 – γιὰ τὸν διάλογο ἀποκλειστικά, σσ. 62-

Όμως αυτά θέλουν να πιστέψουμε ό Λουκιανός και τό προσωπείο του ό Λυκίνος⁴⁶. Τό ζήτημα είναι αν θά πρέπει άμέσως να σπεύσουμε να τούς πιστέψουμε, να τούς έμπιστευθοῦμε, ή μήπως θά πρέπει για λίγο να ακολουθήσουμε τό «νήφε και μέμνησο άπιστείν» και έμείς. Πάντως, αν πιστεύαμε ότι έχουν δίκιο όλοι όσοι έμπιστεύονται τόν Λυκίνο – και άρα τόν Λουκιανό –, τότε ή περιεκτική παρακολούθηση του διαλόγου την όποία επιχειρήσαμε, με την έμμογή στην καταγραφή των τρόπων άνέλιξης του περιεχομένου του διαλόγου, θά φαινόταν κάπως ύπερβολική, ίσως σχολαστική, ως ένα βαθμό περιττή. Άν, ώστόσο, ξεκινήσουμε αντίστροφα, αν ξεκινήσουμε από την περιεκτική καταγραφή που προηγήθηκε και ή όποία ύπογραμμίζει την παρουσία των τρόπων άνέλιξης του περιεχομένου του διαλόγου, τότε, ή καταγραφή αυτή, μαζί με άλλα στοιχεία τά όποία ακόμη δέν περιελάβαμε στην συζήτησή μας και περιέχονται σέ ένα – σχεδόν καταληκτικό – μονόλογο του Λυκίνου⁴⁷, θά μπορούσαν να μάς οδηγήσουν σέ άλλα συμπεράσματα.

Τι λοιπόν προκύπτει από την περιεκτική καταγραφή της άνέλιξης του πε-

64 –, και επίσης C. P. JONES, *Culture and Society in Lucian*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1986, σσ. 24-32· για τόν ίδιο διάλογο αποκλειστικά, πβ. BERNARD SCHOULEZ, «Lucien entre Techné et Paideia», στο Alain Billault (ed.), *Lucien de Samosate. Actes du Colloque Internationale de Lyon*, Lyon, Université Jean - Moulin Lyon III, 1994, σσ. 107-108. Ό BARRY BALDWIN στο έργο του *Studies in Lucian* (Toronto: Hakkert, 1973) σσ. 112-113, 116-117, επαναλαμβάνει για άλλη μία φορά την άποψη ότι ό Λουκιανός ύποστηρίζει την κοινή ζωή και άσκει κριτική στο φιλοσοφικό δογματισμό· ή άποψη αυτή εμφανίζεται πολύ παλιότερα στη βιβλιογραφία, πβ., για παράδειγμα, ALFRED ET MAURICE CROISSET, *Histoire de la Littérature Grecque*, Paris, Albert Fontemoing, 1899, τ. V, σ. 593.

Ό πιο άναλυτικός, και έπομένως ό πιο χαρακτηριστικός, από τούς έρμηνευτές που άναφέρθηκαν, ένδεικτικά, προηγουμένως, θά είναι ό ΒΑΓΓΟΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ στο έργο του Λουκιανός. Ό μεγάλος σατιρικός της αρχαιότητας. Συμβολή στην παρουσίαση της έποχής, του βίου και του έργου του, Θεσσαλονίκη, 1967· ό έρμηνευτής, έχοντας προφανώς την αντίληψη ότι ό όρθολογισμός είναι άφεαυτού κριτικός και ότι ένα τέτοιο όρθολογισμό ένσαρκώνει ό Λυκίνος του Λουκιανού, θεωρεί ότι ό «όρθολογιστής» (ένθ' άν., 144) Λυκίνος, και μαζί του ό Λουκιανός, ήρθε σέ «συνειδητή αντίθεση προς όλες τις πιο χαρακτηριστικές έκδηλώσεις της έποχής του, δηλαδή της κοινωνίας της έποχής του» (ένθ' άν., 250). Παράλληλα, θεωρεί ότι ό Λυκίνος - Λουκιανός διείδε «τόν καλπάζοντα μυστικισμό» (ένθ' άν., 248) των φιλοσοφικών σχολών, από τις όποιες λείπει «ρασιοναλιστική συγκρότηση» (ένθ' άν., 248)· δηλαδή, ό μελετητής αυτός έχει τελικά την άποψη ότι τά ύπερβατικά - κριτικά στοιχεία των σχολών αυτών, στίς όποιες περιλαμβάνονται οί περιπατητικοί, οί σκεπτικοί, οί επικούρειοι, είναι μυστικισμός και άπουσία όρθολογισμού.

46. Ό Λυκίνος άποτελεί τό ένα από τά τρία κυριότερα προσωπεία του Λουκιανού, πβ. και την άποψη της SANDRINE DUBEL, *Dialogue et autoportrait: les masques de Lucien*, στο *Lucien de Samosate* (1994), 19 – πρβλ. 24-26· επίσης, για παράδειγμα, ό R. BRANCH BRANHAM, στο έργο του *Unruly Eloquence. Lucian and the Comedy of Traditions* Cambridge, Mass. / London, Harvard University Press, 1989, p. 13, έχει την άποψη ότι ή μορφή του Λυκίνου προσομοιάζει πάρα πολύ σέ αυτήν του Λουκιανού.

47. Πβ. ΛΟΥΚΙΑΝ., Έρμ., 813.6 - 819.5.

ριεχομένου τοῦ διαλόγου, καταγραφή ἡ ὁποία περιλαμβάνει καὶ συστηματική ἀναφορά στοὺς τρόπους ἀνέλιξης τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ;

Α. Αὐτὸ πὺν ἀναμφίβολα προκύπτει εἶναι ὅτι ἡ μία πλευρά, αὕτη τοῦ Ἑρμότιμου:

1. Χρησιμοποιεῖ τὴ φαντασία γιὰ νὰ στηρίξει μία πίστη σὲ εἰκόνες τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας⁴⁸, οἱ ὁποῖες δὲν εἶναι ἡ ὑφισταμένη πραγματικότητα.

2. Ἀγωνίζεται, μὲ τὴ σημαντική ἐπικουρεία τῆς ψυχολογικῆς δύναμης τῆς φαντασίας, γιὰ νὰ καταστοῦν οἱ εἰκόνες αὐτὲς πραγματικότητα.

3. Ἐπικαλεῖται τὴ δύναμη τῆς φαντασίας, δημιουργήματα τῆς δύναμης αὐτῆς – δηλαδὴ ὁρισμένες εἰκόνες –, γιὰ νὰ στηρίξει τὴν πίστη στὴ δυνατότητα νὰ γίνουν αὐτὲς οἱ εἰκόνες γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν κοινωνία πραγματικότητα.

Ἡ ἄλλη πλευρά τοῦ Λυκίνου:

1'. Χρησιμοποιεῖ τὴ φαντασία, καὶ πιὸ συγκεκριμένα: τὰ δημιουργήματά της, τὶς εἰκόνες, γιὰ νὰ κλονίσει τὴν πίστη στὴ δυνατότητα νὰ γίνουν πραγματικότητα οἱ προμνημονευθεῖσες εἰκόνες γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν κοινωνία.

2'. Ἀγωνίζεται, μὲ τὴ σημαντική βοήθεια τῆς ψυχολογικῆς δύναμης τῆς φαντασίας, νὰ ἀπογοητευθεῖ, νὰ ἀπελπιστεῖ ὁ ἀγωνιζόμενος προκειμένου οἱ εἰκόνες αὐτὲς περὶ ἀνθρώπου καὶ κοινωνίας νὰ καταστοῦν πραγματικότητα.

3'. Ἐπικαλεῖται τὴ δύναμη τῆς φαντασίας, δημιουργήματα τῆς δύναμης αὐτῆς, δηλαδὴ εἰκόνες – εἴτε τὶς ἴδιες (:[3]) εἴτε ἄλλες –, γιὰ νὰ ἐπιτύχει ἀκριβῶς τὰ ἀντίθετα ἀποτελέσματα: νὰ κλονίσει τὴν πίστη στὴ δυνατότητα νὰ γίνουν οἱ εἰκόνες περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας πραγματικότητα.

B.1. Ἡ πλευρά τοῦ Λυκίνου χρησιμοποιεῖ τὸν ὀρθὸ λόγο γιὰ νὰ ὁμιλήσει σχετικὰ μὲ τὶς ἀπόψεις της. Ὅπως ὁμως ἀναφέραμε προηγουμένως, δὲν χρησιμοποιεῖ μόνον τὸν τρόπο τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καὶ πάντως τὸν χρησιμοποιεῖ εἴτε σὲ ταυτόχρονο συνδυασμὸ εἴτε σὲ ἀρμονικὴ ἐναλλαγὴ μὲ τὸν τρόπο τῆς φαντασίας. Τίποτε ἀπὸ αὐτὰ πὺν ὑποστηρίζει ὁ Λυκῖνος δὲν εἶναι ἀπόλυτα βέβαιο, ἀληθινό, ἡ μόνη λογικὰ δυνατότητα· εἶναι, ἀπλῶς, ἴσως

48. Γιὰ τὸν ἄνθρωπο, πβ. τὰ ὅσα λέγει ὁ Ἑρμότιμος, ἐνθ' ἀν., 746.24 - 747.9· ὁ Λυκῖνος παρουσιάζει μία εἰκόνα τέτοια, ἡ ὁποία ἔμμεσα ἀλλὰ σαφῶς θέλει νὰ δηλώσει ὅτι ἓνας τέτοιος ἄνθρωπος εἶναι ἓνα ποιητικὸ πλᾶσμα, ἓνα πλᾶσμα τῆς φαντασίας, καὶ ὡς τέτοιος δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἓνας ἄνθρωπος - τέρας, μία τερατεία (ἐνθ' ἀν., 816.1 - 816.17).

Γιὰ τὴν κοινωνία, πβ. τὸ περιεχόμενο τοῦ ἰδεώδους πὺν μόνον ὡς τέχνασμα προβάλλει ὁ Λυκῖνος καὶ ὡς σκοπὸ τῆς ζωῆς του ἀποδέχεται ὁ Ἑρμότιμος (ἐνθ' ἀν., 760.15 - 763.13).

ἀληθινά, σίγουρα ἀβέβαια, ἐνέχοντα δυνατότητες ἀλήθειας. Δὲν εἶναι ἡ πίεση μιᾶς ἀκλόνητης λογικῆς ποὺ κλονίζει καὶ ἀπογοητεύει τὸν Ἑρμότιμο. Εἶναι ἡ παράλληλη, καὶ ἴσως πλέον σημαντική, παρουσία τῆς φαντασίας, τῶν εἰκόνων, μὲ σημαντικότερη ἐξ αὐτῶν τὴν εἰκόνα τοῦ λαβύρινθου. Ἡ εἰκόνα αὐτή, ποὺ φιλοτεχνεῖται μὲ τὸν τρόπο τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὑποβάλλει κάτι τὸ ὁποῖο καὶ ἄμεσα, λεκτικά, προβάλλεται: τὸ λαβύρινθο, ποὺ βέβαια δὲν εἶναι μόνον Ἀριάδνη, Θησέας καὶ μῖτος, ὅπως ρητὰ ἀναφέρει ὁ Λυκῖνος, ἀλλὰ καὶ Μινώταυρος, δηλαδή: σπαραγμός, θάνατος τοῦ ἀνθρώπου, ἀπαίτηση γιὰ ἀνθρωποθυσίες, γιὰ προσφορά ἀνθρώπινων θυμάτων, προκειμένου νὰ ἱκανοποιηθεῖ ἡ ἀντίστοιχη ἀπαίτηση. Ὡστε λοιπόν, ἡ περιπλάνηση στὴ φιλοσοφία, μᾶς λέγει ὁ τρόπος τῆς φαντασίας, ἡ ἐνασχόληση μὲ τὴ φιλοσοφία, ἐνέχει τὸν κίνδυνο τοῦ θανάτου, τῆς θυσίας τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος ἀσχολεῖται μὲ αὐτήν. Ὡστόσο καὶ ἄμεση ἀναφορά στὸ θάνατο κάνει ὁ Λυκῖνος, πάλι μὲ τὸν τρόπο τῆς φαντασίας. Ἄς θυμηθοῦμε: ἡ φιλοσοφία μοιάζει μὲ δηλητήριο· ἡ ἐλάχιστη δόση - ἐνασχόληση δὲν εἶναι θανατηφόρα, ἡ προσήλωση ὅμως σὲ αὐτὴν ὁδηγεῖ στὸ θάνατο. Τὸ μόνο ἀντίδοτο, γιὰ νὰ ὁμιλήσουμε στὸ πλαίσιο τῆς ἴδιας εἰκόνας, δὲν εἶναι παρὰ αὐτὸ ποὺ ἀποκαλεῖται μῖτος στὸ πλαίσιο τῆς προηγούμενης: τὸ «νῆφε καὶ μέμνησο ἀπιστεῖν».

1'. Ἡ πλευρὰ τοῦ Ἑρμότιμου χρησιμοποιεῖ καὶ αὐτὴ τὸν ὀρθὸ λόγον, ἐπιχειρηματολογεῖ, – καὶ γιὰ νὰ συνοψίσουμε–, ἀρνεῖται μὲ τὸν τρόπο τοῦ ὀρθοῦ λόγου (καί, βέβαια, μὲ τὸν τρόπο τῆς φαντασίας, ὁ ὁποῖος στοχεύει στὸ νὰ στηρίζει τὸν ὀρθὸ λόγον) νὰ ἀποδεχθεῖ τὶς «λογικές» ὑπερβολές τοῦ Λυκίνου. Οἱ ὑπερβολές αὐτές, κυρίως μὲ τὴ βοήθεια τοῦ τρόπου τῆς φαντασίας, στοχεύουν συστηματικὰ νὰ «ἀποδείξουν» ὡς ἀνέφικτη νὰ πραγματοποιηθεῖ, καὶ – συνεπῶς – ἐπιβάλλουν νὰ ἐγκαταλειφθεῖ, ὡς λογικὰ μὴ πραγματοποιήσιμη, ἡ ἐπιλογή τοῦ Ἑρμότιμου· κατ' ἐξοχὴν δὲ καὶ κατὰ βάθος πιέζουν στὸ συναισθηματικὸ πεδίο τὸν τελευταῖο, προκειμένου αὐτὸς νὰ ἀπογοητευθεῖ καὶ νὰ ἐγκαταλείψει τὸ στόχο ποὺ ἔχει ἐπιλέξει ὡς σκοπὸ τῆς ζωῆς του.

Μετὰ τὰ ὅσα πραγματευθήκαμε, ἐπανερχόμαστε στὸ ἐρώτημά μας: *Περὶ αἵρέσεων ἢ Ἑρμότιμος* γιὰ ποιὸ πρᾶγμα πρόκειται λοιπόν; Γιὰ ἓνα διάλογο τοῦ Λυκίνου, εὐρισκομένου ὑπὸ τὶς ἐνωμένες σημαῖες τοῦ κοινοῦ νοῦ καὶ τοῦ σκεπτικισμοῦ, μὲ τοὺς δογματικούς; Ὁχι ἀπλῶς, καὶ ὄχι κυρίως, ὅπως θὰ δοκιμάσουμε στὴ συνέχεια νὰ δείξουμε.

Πρόκειται κυρίως γιὰ μία διαμάχη καὶ ἀσφαλῶς ὄχι γιὰ ἓνα διάλογο· μία διαμάχη – ὅπως προκύπτει, ἀλλὰ καὶ ὅπως ρητὰ καταγγέλλεται – βίαιη, χωρὶς συναίνεση, λογικὲς ἀποδοχὲς καὶ συμφωνίες· μία διαμάχη μεταξὺ ἀφενὸς τῆς προσπάθειας νὰ παραμείνει ἀλώβητη, ἡ γοητεία παρὰ τὶς ἐπιθέσεις ποὺ γίνονται μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς φαντασίας, καὶ ἀφετέρου τῆς προσπάθειας ἡ γοητεία νὰ καταστεῖ ἀπογοήτευση, χάρη στίς ἐπιθέσεις ἐκ μέρους τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς φαντασίας.

Ἄς ἐπαναλάβουμε γιὰ τελευταία φορά: γιὰ ποιὸ πρᾶγμα πρόκειται λοιπόν; Ποιὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς βίαιης διαμάχης, τί ἀφορᾷ αὐτὴ ἡ γοητεία, – ἄρα – ποιά ἡ σημασία τοῦ ἀγῶνα τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἡ γοητεία νὰ παραμείνει ἀλώβητη, καὶ – ἐν τέλει – ποιὲς οἱ συνέπειες τοῦ νὰ κερδηθεῖ ἡ μάχη ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ καὶ ἡ γοητεία νὰ καταστεῖ ἀπογοήτευση;

Μὲ τὴ βοήθεια τῆς καταγραφῆς τόσο τοῦ περιεχομένου τοῦ διαλόγου ὅσο καὶ τῶν τρόπων ἀνέλιξής του, μὲ τὴ βοήθεια ὧν ὅσων ἐλέχθησαν στὴ συνέχεια καὶ ἀφοροῦσαν τὴν καταγραφὴ τοῦ περιεχομένου καὶ τοὺς τρόπους ἀνέλιξής του, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν αποφασιστικῆς σημασίας ἐπικουρεία αὐτῶν τὰ ὁποῖα λέγει ὁ Λυκῖνος στὸ σχεδὸν καταληκτικὸ τοῦ διαλόγου ἐκτενῆ μόνολόγῳ του, θὰ μπορούσαν νὰ ὑποστηριχθοῦν τὰ ἑξῆς: Πρόκειται γιὰ μία ἐπίθεση τοῦ ὀρθοῦ λόγου μὲ τὴν καίρια συνδρομὴ τῆς φαντασίας, ἐναντίον τῆς φαντασίας ἡ ὁποία ἔχει τὴ βαρύνουσα συνδρομὴ τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Πιὸ διακριβωμένα: πρόκειται γιὰ μία ἐπίθεση τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος προασπίζει τὴν κοινὴ ζωὴ, τὰ ἀναγκαῖα τῆς ζωῆς, τῆς ὑπάρχουσας καθημερινῆς πραγματικότητας, ὁ ὁποῖος θέτει τὴ φαντασία στὴν ὑπηρεσία του – στὴν ὑπηρεσία τῆς προάσπισης τῆς ὑφισταμένης πραγματικότητας –, ἐναντίον μιᾶς φαντασίας ἡ ὁποία εἶναι στὴν ὑπηρεσία τῆς σκέψης ἐκείνης πού – ὅπως ἐπίμονα λέγεται – εἶναι κάτι ξένο, θαυμαστό, ἀλλόκοτο, σὲ σχέση μὲ τὴν πραγματικότητα⁴⁹, ἐναντίον μιᾶς φαντασίας ἡ ὁποία εἶναι στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἔρωτα⁵⁰ πρὸς αὐτὸ πού δὲν ἦταν ποτὲ καὶ πού δὲν εἶναι ἀκόμη ἡ πραγματικότητα, πρὸς αὐτὸ πού ἴσως εἶναι μάταιη ἐλπίδα καὶ ἀνέφικτη ἐπιθυμία νὰ ἐλπίζει καὶ νὰ ἐπιθυμεῖ κάποιος ὅτι θὰ καταστεῖ πραγματικότητα⁵¹.

Ὡστε αὐτὸ ἐναντίον τοῦ ὁποίου στρέφεται ἡ ἐπίθεση, περιλαμβάνει – ἐπαναλαμβάνουμε – πράγματα θαυμαστά, ξένα καὶ ἀλλόκοτα σὲ σχέση μὲ τὰ κοινά, «καὶ ὁμως»⁵² – ὅπως χαρακτηριστικὰ ὁμολογεῖται – εἶναι αὐτὸ πού μαγεύει καὶ γίνεται ἀντικείμενο πίστεως⁵³, ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἡ πραγματικότητα, ἡ ὁποία ἄλλωστε ἔχει ἤδη καταγγελθεῖ ὡς ἀθλία· πρόκειται ἐπίσης γιὰ αὐτὸ πού ἀκόμη καὶ μία στιγμή νὰ τὸ βιώσει κάποιος ἢ – ἔστω – νὰ ἐλπίσει τὴ δυνατότητα ὅτι θὰ τὸ βιώσει, ἀξίζει τὸν ἐπίπονο καθημερινὸ ἀγῶνα μιᾶς ὁλόκληρης ζωῆς· πρόκειται λοιπὸν γιὰ αὐτὸ πού μπο-

49. Πβ. σημείωση 43.

50. Πβ. τὴν ἔμφαση πού δίδεται στὸ ὅτι πρόκειται περὶ ἔρωτος: «ἐρῶν» (792.17), «ἐρᾶς» (792.20), «ἥρας» (815.9), «ἐρασθῆναι» (815.10), «ἔρωτα» (815.11), «ἐρῶσι» (815.12), «ἔρωτος» (816.18).

51. Πβ. σημείωση 43.

52. ΛΟΥΚΙΑΝ., Ἑρμ., 815.3.

53. Ἐνθ' ἀν., 815.1-815.5. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑπογράμμιση ὅτι πρόκειται γιὰ πίστη, πβ.: «πιστεύουσιν» (815.4), «ἐπιστεύθη» (815.14), «πιστεύσας» (816.5), «πιστεύσειας» (817.4)· ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀντίληψη ὅτι πρόκειται γιὰ μία κατάσταση γοητείας καὶ μαγείας, πβ., χαρακτηριστικά: «κηλοῦνται» (815.4), «ἐλκόμενοι» (817.2).

ρεῖ ὡς πραγματικότητα νὰ μὴν ὑπάρξει ποτέ, ἀλλὰ πὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει, νὰ ἀπασχολεῖ τόσο τὰ ὄνειρα ὅσο καὶ τὸν ἐν ἐγρηγόρσει ἑαυτό, γιατί εἶναι δημιούργημα τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἐλευθερίας τῆς φαντασίας⁵⁴, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει στὸ φορέα τῆς νὰ ὁμιλεῖ μεγαλότολμα⁵⁵ γιὰ ἕναν διαφορετικὸ ἄνθρωπο ἢ καὶ γιὰ μία διαφορετικὴ κοινωνία.

Μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτά, δὲν εἶναι τυχαῖο πὺς ἡ φιλοσοφικὴ στροφὴ πρὸς αὐτό, ἡ φιλοσοφικὴ στροφὴ πρὸς τὴν κατεύθυνση πὺ περιγράφτηκε μόλις προηγουμένως, ἡ διατύπωση καὶ υἱοθέτηση τέτοιων ἀντιλήψεων γιὰ τὴ ζωὴ ὅπως αὐτὲς πὺ περιέχονται στὸ λόγο γιὰ αὐτὸ ἐναντίον τοῦ ὁποίου στρέφεται ἡ προαναφερθεῖσα ἐπίθεση, καταγγέλλεται – στὸν ἀποκαλυπτικὸ, σχεδὸν καταληκτικὸ ἐκτενὴ μονόλογο τοῦ Λυκίνου – ὅτι δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴ δημιουργικότητα τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ζωγράφων⁵⁶ καὶ τὴ μαγεία πὺ αὐτοὶ ἀσκοῦν στὸ κοινὸ τους. Συνεπὺς, προκύπτει κάτι ἰδιαίτερα σημαντικὸ: στὸ στόχαστρο δὲν εἶναι μόνον ἡ φιλοσοφία, εἶναι καὶ ἡ τέχνη, ἀμφοτέρως ὡς λόγος καὶ ὡς εἰκόνα πέρα ἀπὸ τὴν ὑφισταμένη πραγματικότητα τῶν ιδιωτῶν καὶ τῶν ἀναγκαίων⁵⁷. Δηλαδή – γιὰ νὰ θυμηθοῦμε μία προσφιλεῖ εἰκόνα τοῦ αὐτοῦ ὁμιλητῆ – τὸ δικαστήριό τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς φαντασίας στὴν ὑπηρεσία τῆς ἀργίας, τῆς πνευματικῆς ἀργίας⁵⁸ τῶν ιδιωτῶν, στὴν ὑπηρεσία τῶν αὐτονόητα καὶ δεδομένα σοφῶν καὶ δίκαιων πράξεων⁵⁹ πὺ ἀποτελοῦν τὴν καθημερινότητα αὐτῶν τῶν ιδιωτῶν, καταδικάζει τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν τέχνη, δηλαδή, ἀντίστοιχα, τίς διατυπώσεις συλλογισμῶν, ἀποριῶν⁶⁰ καὶ ἐννοιῶν ὑπερφυῶν⁶¹ ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους, καὶ τὴν ἐπινόηση ὅλων ὅσων μὲ ἐλευθερία πλάθουν οἱ ποιητὲς καὶ οἱ ζωγράφοι, γοητεύοντας τὸ κοινὸ τους· ὅπως μάλιστα ρητὰ καταγγέλλεται, τὸ ἴδιο δικαστήριό χρησιμοποιεῖ τὴ βία μιᾶς σωρείας ἐπιχειρημάτων τῆς ἐπαπειλούμενης πειθοῦς τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ κυρίως τὴ βία τῆς καταπιεστικῆς ἀποτύπωσης τῆς εἰκόνας ἐνὸς ἐπαπειλούμενου θανάτου, ὁ ὁποῖος γιὰ τὴ λογικὴ τῆς κοινῆς ζωῆς⁶² δὲν ἔχει νόημα οὔτε ἀξία καὶ πάντως δὲν περιλαμβάνεται στὰ ἀναγκαῖα τῆς καθημερινότητας. Μοναδικὸς στόχος τοῦ δικαστηρίου αὐτοῦ τοῦ ὀρθοῦ λόγου εἶναι νὰ ἀπαλάξει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ὑφιστάμενη πραγματικότητα ἀπὸ τὴν παρουσία τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἀπὸ τὴν πα-

54. «ἐλεύθεροι ὄντες» (ἐνθ' ἄν., 815.2).

55. «μεγαλοτόλμων ποιητῶν» (ἐνθ' ἄν., 816.2-3).

56. Ἐνθ' ἄν., 814.19-816.18.

57. Γιὰ τὴ ζωὴ αὐτῶν τῶν ιδιωτῶν, ἡ ὁποία περιλαμβάνει καὶ ἀρκεῖται μόνον στὰ ἀναγκαῖα (: 814.7-8, 814.17-18), ἐνθ' ἄν., 740.8-9, 793.2-3, 808.10-11.

58. Πβ., «ἀργία παραδιδόντας αὐτούς» (αὐτόθι, 793.2).

59. Ἐνθ' ἄν., 822.7-9.

60. Ἐνθ' ἄν., 822-11-12.

61. Ἐνθ' ἄν., 814.14-15.

62. Ἐνθ' ἄν., 814.18-19.

ρουσία τους, πού – και στis δύο περιπτώσεις – αποτελεί παρουσία-ἄρνηση τῆς ὑφισταμένης πραγματικότητας.

Ἡ ἄρνηση αὐτὴ ἀσφαλῶς εἶναι κάτι ταυτόσημο μὲ τὸ θάνατο· τὸ θάνατο ὄχι ὁμῶς ἐκείνου πού φιλοσοφεῖ, ποιεῖ τέχνη, ἢ γοητεύεται ἀπὸ τὴ φιλοσοφία ἢ / καὶ τὴν τέχνη – ὅπως ἐπίμονα δίδασκαν οἱ εἰκόνες τοῦ Λυκίνου –, ἀλλὰ τὸ θάνατο ἐκείνου πού ἡ παρουσία τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς τέχνης τὸ ἀρνεῖται: πρόκειται γιὰ τὸ τέλος τῆς ὑφισταμένης πραγματικότητας. Ὑπενθυμίζουμε: ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ τέχνη εἶναι ἀντικείμενο βίας ἐκ μέρους τοῦ λόγου τῆς ὑφισταμένης πραγματικότητας, καὶ καταγγέλλονται στὸ δικαστήριο τοῦ ὅτι ἀποτελοῦν κάτι θανάσιμο γιὰ τὸν ἄνθρωπο πού τις ἐμπιστεύεται ἢ τις ἀσκεῖ· αὐτὴ ἡ καταγγελία εἶναι κάτι ὄχι βέβαιο, ἴσως πιθανὸ καὶ πάντως ἀμφίβολο· τὸ τουλάχιστον ἐξίσου δυνατό νὰ ἰσχύει εἶναι ὅτι ἀποτελοῦν μία ἀπειλὴ θανάτου, πού ὁμῶς στρέφεται πρὸς ἄλλη κατεύθυνση· μυθολογώντας καὶ πάντως εἰκονοποιητικὰ ὁμιλώντας, ἡ περιπλάνηση στοὺς δρόμους τῆς φιλοσοφίας ἢ / καὶ τῆς τέχνης ἐνέχει τὸν κίνδυνο τοῦ Μινωταύρου⁶³. καὶ ἡ γεύση τοῦ περιεχομένου τους ἀποτελεῖ δηλητήριο· γιὰ ποιὸν καὶ σὲ σχέση μὲ ποιὸ πρᾶγμα τελικά; Γιὰ τὴν ὑφισταμένη πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας. Μὴ μυθολογικὰ καὶ μὴ εἰκονοποιητικὰ ὁμιλώντας, ἡ ἐνασχόληση μὲ αὐτὲς σημαίνει τὴν ἄρνηση τῆς ὑφισταμένης πραγματικότητας. Γιὰ πόσο ὁμῶς; Ὁ δηλητηριασθεὶς ἀπὸ τὴ φιλοσοφία Ἐρμότιμος, ὁ ταυτιζόμενος ἀπὸ τὸν Λυκῖνο μὲ τὸν γοητευμένο ἀπὸ τὴν ποίηση, θὰ ἀπαντήσῃ: «Ἐμοὶ μὲν καὶ ἀκαριαῖον ὅποσον ἱκανόν» – μοῦ φτάνει ἀκόμα καὶ μία στιγμή. Καὶ ἡ ἀπάντηση αὐτῆς περὶ τῆς δυνητικῆς στιγμῆς σημαίνει ἕναν ἀκόμη θάνατο: τὸ θάνατο τῆς λογικῆς τῆς βεβαιότητας, τῶν ὑπολογισμῶν ἀκριβείας καὶ τῶν προσεκτικῶν μετρήσεων τοῦ χρόνου καὶ τοῦ μόχθου⁶⁴, πράγματα πού τόσο συστηματικὰ καὶ ἐπίμονα προβάλλει ὁ Λυκῖνος ὡς ἕνα ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα ἐπιχειρήματά του ἐναντίον τῆς ἐνασχόλησης μὲ τὴ φιλοσοφία – καὶ τὴν τέχνη.

Λουκιανοῦ *Περὶ αἵρέσεων ἢ Ἐρμότιμος*. Πρόκειται γιὰ ἕναν, ἀπὸ πρώτη ἄποψη, διάλογο τοῦ ὀρθοῦ λόγου μὲ τὴ φαντασία, ἕνα διάλογο μιᾶς σκεπτικιστικῆς ἐμπνευσης θεραπευτικῆς μὲ τὴν ἀσθένεια τῶν δογματικῶν. Ὅπως ὁμῶς προσπαθήσαμε νὰ δείξουμε, πρόκειται ἐντέλει γιὰ μία διαμά-

63. Γιὰ νὰ συμπληρώσουμε τὴν προηγηθεῖσα ἀνάπτυξή μας, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία καὶ οἱ δύο συνομιλητὲς χρησιμοποιοῦν τὸν τρόπο τῆς φαντασίας, ἄρα: ὁ Λυκῖνος χρησιμοποιεῖ ὅ,τι καταγγέλλει, θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε τὸ ἑξῆς: ἐνῶ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Λυκῖνος πανηγυρικὰ μυθολογεῖ χρησιμοποιώντας ὅλα τὰ μυθικὰ στοιχεῖα τῆς εἰκόνας τοῦ λαβυρίνθου (Θησέα, μίτο Ἀριάδνης, θάνατο [Μινώταυρο]), καὶ μάλιστα πιέζει ἀφόρητα τὸ συνομιλητὴ του νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ καθὼς ἐκτυλίσσει τις διαστάσεις καὶ τὰ μηνύματα ἑνὸς μυθολογικοῦ λόγου, κατηγορεῖ – ἐκτὸς τῶν ἄλλων – τὸ συνομιλητὴ του ὅτι ἀσπάστηκε τις φιλοσοφικὲς του ιδέες ἀπὸ κάποιον μυθοποιό (ἐνθ' ἄν., 815.6, καὶ συνολικά, 815.6-23).

64. Σχετικὰ μὲ τὸ μόχθο, ἐνθ' ἄν., 739, 741, 821.2-822.6.

χη, πολὺ συγκεκριμένη καὶ ἐξαιρετικὰ σημαντική, ἐπίκαιρη πάλι καὶ σήμε-
ρα· πρόκειται γιὰ τὴ διαμάχη μεταξὺ τῆς ἄρνησης τῆς ὑφισταμένης πραγμα-
τικότητας, τῆς ἄρνησης τῆς ἐννοούμενης ὡς κατάφασης στὴν τέχνη καὶ τὴ
φιλοσοφία καὶ τῆς ἄρνησης τῆς ποίησης καὶ τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἄρνησης
αὐτῆς ἐννοούμενης ὡς κατάφασης στὴν ὑφιστάμενη πραγματικότητα.

Καὶ κάτι τελευταῖο, ἐξίσου ἀπαραίτητο νὰ ὑπογραμμισθεῖ: τότε, ὅπως καὶ
τώρα, ἡ μία πλευρὰ ἐμφανίζει τὴ διαμάχη ὡς διάλογο, τὶς ὑποκειμενικὲς
τῆς ἀντιλήψεις ὡς ἀπαιτήσεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τὴν καταγγελλόμενη ἀπὸ
τοὺς «εὐεργετούμενους» ἀπὸ αὐτὴν τὴν πλευρὰ βιαιότητα τοῦ λόγου τῆς
καὶ τῆς φαντασίας ποὺ τὴν ὑπηρετεῖ τὴν ἐμφανίζει ὡς κινητοποίηση γιὰ τὴν
ἀπαλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὸν πόνο καὶ τὸ μόχθο τοῦ
ἀνέφικτου. Ἐπίσης, τότε, ὅπως καὶ τώρα, ἡ ὑφισταμένη πραγματικότητα
εἶναι πέραν ἀπὸ τὴν ἰσχὺ ὁποιουδήποτε ἀπὸ τὰ ἄτεγκτα κριτήρια περὶ πο-
λύχρονης, συστηματικῆς, διεξοδικῆς καὶ κριτικῆς ἐξέτασης ποὺ ἡ μία
πλευρὰ διατείνεται ὅτι πρέπει νὰ ἰσχύουν γιὰ ὅποιον λόγο ὁμιλεῖ γιὰ μία
διαφορετικὴ πραγματικότητα· τέλος, καὶ τότε, ὅπως καὶ τώρα, ἡ ὑφισταμέ-
νη πραγματικότητα θεωρεῖ ὡς δεδομένο καὶ αὐτονόητο ὅτι ἀπαρτίζεται ἀπὸ
σοφὲς καὶ δίκαιες πράξεις, ἐνῶ, ἀντίθετα, ἡ ἄλλη πλευρὰ θεωρεῖ ὅτι ἡ μόνη
σοφὴ καὶ δίκαιη πράξη γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν κοινωνία εἶναι ἡ ἄρνηση
τῆς ὑφισταμένης πραγματικότητας καὶ ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν πραγμάτωση μιᾶς
ἄλλης, ἢ πάντως ἡ μόνη μὲ νόημα πράξη εἶναι ἡ ἐνασχόληση μὲ τὸν πολὺ
ἐπίπονο καὶ σχεδὸν μάταιο ἀγῶνα αὐτό.

Δημήτρης Ν. ΛΑΜΠΡΕΛΛΗΣ
(Ἀθῆναι)

**LUCIAN'S *HERMOTIMOS* OR *CONCERNING THE SECTS*.
A CONFLICT CONCERNING THE RELATION OF PHILOSOPHY
TO ART AND SOCIAL REALITY.**

S u m m a r y

This dialogue by Lucian appears at first sight as a dialogue between scepticism and dogmatism; more concretely it appears as a systematic and persistent attempt at the philosophical “therapy” of the dogmatic man from all his “unhealthy” beliefs. In our present text we attempt to show that finally this dialogue is Lucian’s polemic treatise against reason and imagination, against philosophy and art, when their creations are beyond everyday life and existing social reality, and thereby constitute their negation.

The ultimate purpose of this polemic is very clear: it is man’s holding fast to an everyday life in which it is absolutely absent the uneasiness which is the result either of philosophical “utopia” or the work of art *qua* an image of the negation of the existing social and political reality.

D.N. LAMBRELLIS